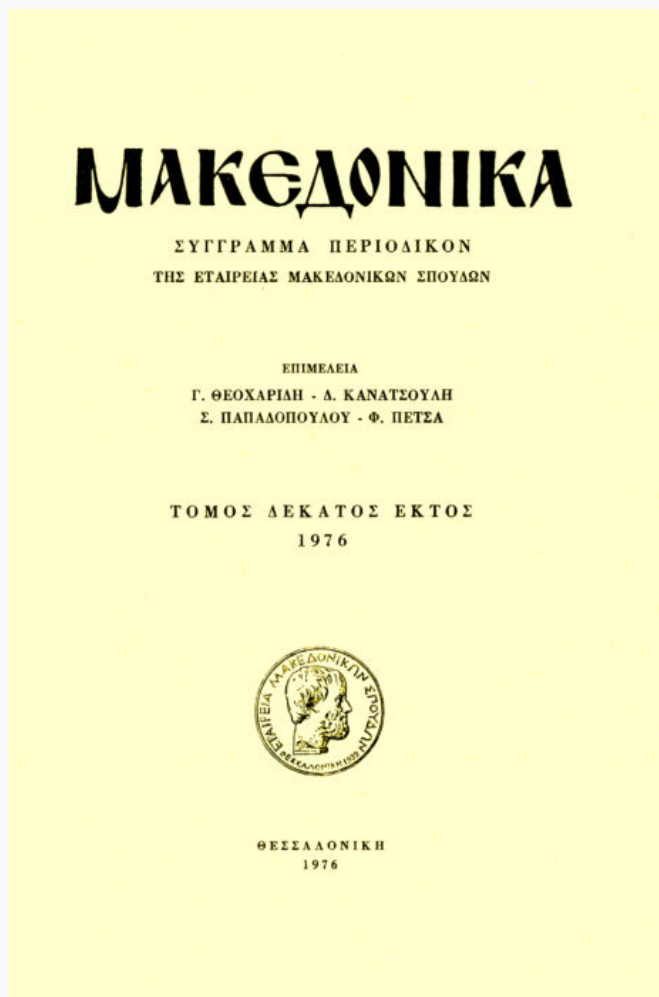

Μακεδονικά

Τόμ. 16, Αρ. 1 (1976)

Νείλος Ταρχανιώτης ή Τραχανιώτης (-1521)

Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

doi: [10.12681/makedonika.647](https://doi.org/10.12681/makedonika.647)

Copyright © 2015, Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπουλίδης Κ. Κ. (1976). Νείλος Ταρχανιώτης ή Τραχανιώτης (-1521). *Μακεδονικά*, 16(1), 359–361.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.647>

ΝΕΙΛΟΣ ΤΑΡΧΑΝΙΩΤΗΣ ἢ ΤΡΑΧΑΝΙΩΤΗΣ (; - 1521)

Γιὰ τὴ βυζαντινὴ οἰκογένεια τῶν Ταρχανιωτῶν ἢ Τραχανιωτῶν ἔχουμε ἀρκετὲς πληροφορίες στὴν ἑλληνικὴ¹ καὶ στὴν ξένη² βιβλιογραφία. Δυστυχῶς ὅμως γνωρίζουμε πολὺ λίγα πράγματα γιὰ ἕναν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ συνόδευσαν στὴ Ρωσία τὴ Ζωή-Σοφία Παλαιολογίνα, κόρη τοῦ Θωμᾶ, ποὺ παντρεύτηκε τὸ 1472 τὸ Ρῶσο ἡγεμόνα 'Ιβάν Γ' (1462-1505)³, τὸ Νεῖλο Ταρχανιώτῃ ἢ Τραχανιώτῃ (; - 1521).

Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Νείλου τὴν πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸν Πατριάρχη 'Ιεροσολύμων Δοσίθεο (Νοταρᾶ), ὁ ὁποῖος τὸν συγκατέλεξε μεταξὺ ἐκείνων ποὺ κατηγόρησαν τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία γιὰ τὶς καινοτομίες της⁴. Στὴν ἴδια κατηγορίᾳ τὸν κατέταξε καὶ ὁ Σίλβεστρος Συρόπουλος⁵ καὶ ὁ 'Αρχιμανδρίτης 'Ανδρόνικος Κ. Δημητρακόπουλος, ὁ

1. Βλ. Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, 'Αθήνα 1868, σ. 77-79, 145-146. Α. Κ. Δημητρακόπουλοῦ, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Κ. Σάθα, Λειψία 1871, σ. 7. Γ. Ι. Ζαβίρα, Νέα 'Ελλάς ἢ 'Ελληνικὸν Θέατρον, 'Αθήνα 1872, σ. 81-83, 452-453. Ν. Κατράμη, Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1880, σ. 107, 111. Κ. Α. Παλαιολόγου, 'Ελληνες διπλωμάται ἐν Ρωσίᾳ κατὰ τὴν ΙΕ' καὶ ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα, «Παρνασσός» 10 (1886) 32-35. Δ. Α. Ζακυθινόυ, Μιχαὴλ Μάρουλος Ταρχανιώτης, 'Ελλην ποιητὴς τῶν χρόνων τῆς 'Αναγεννήσεως, «Ἐπετηρίς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» 5 (1928) 200-242. Γρ. Παπαμιχαήλ, Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων, 'Αθήνα 1950, σ. 564-565. Γ. Ι. Θεοχαρίδου, Τέσσαρες βυζαντινοὶ καθολικοὶ ναοὶ λανθάνοντες ἐν βυζαντινῷ γνωστῷ κειμένῳ, «Μακεδονικά» 4 (1955-1960) 495-500. Τοῦ ἴδιου, Δύο ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν Νέαν Μονὴν Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 4 (1955-1960) 315-351. Τοῦ ἴδιου, Οἱ Τζαμπλάκωνες. Συμβολὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν μακεδονικὴν προσωπογραφίαν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, «Μακεδονικά» 5 (1961-1963) 125-183. Τοῦ ἴδιου, Μιχαὴλ Δούκας Γλαβᾶς Ταρχανειώτης, «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» 7 (1957) 183-206. 'Α. Π. Ε. Βακαλόπουλοῦ, 'Ιστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, Γ' Τουρκοκρατία 1453-1669. Οἱ ἀγῶνες γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν ἐλευθερίαν, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 60, 92-93, 139. 'Αθ. Α. 'Αγγελοπούλου, Νικόλαος Καβάσιλας Χαμαετός, 'Η ζωὴ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, (Πατριαρχικὸν 'Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 'Ανάλεκτα Βλατάδων ἀρ. 5), Θεσσαλονίκη 1970, σ. 60 καὶ 103.

2. Βλ. Ν. Karamezin, Istorija gosudarstva rossijskago, τ. 6, St.-Peterburg (1830-1833), σ. 41-45. E. Golubinskij, Istorija russkoj cerkvi, τ. Β', I, Μόσχα 1900, σ. 684. V. Kononikov, Maksim Grek i ego vremija, Κίεβο 1915, σ. 229. V. Laurent, La profession de foi de Manuel Tarchaniotès Boullotès au Concile de Florence, «Revue des Études Byzantines» 10 (1952) σ. 60-69.

3. Βλ. κυρίως τὸ Χρονικὸ τοῦ 'Ιωάσαφ (=Ioasafovskaja Letopis', Μόσχα 1967, ἐκδ. Akademija Nauk SSSR), σ. 57, 75, 79 καὶ 82. Πρβλ. καὶ Ν. Καραμζίνου, 'Ιστορία τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ρωσσίας, ἐξελληνισθεῖσα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ, παραβληθέντος πρὸς τὸ ρωσσικὸν πρωτότυπον ὑπὸ Κωνσταντίνου Σ. Κροκιδᾶ, 'Αθήνα 1957, σ. 52-73. P. Pierling, La Russie et l'Orient. Mariage d'un Tsar au Vatican: Ivan III et Sophie Paléologue, Παρίσι 1891. Θ. Βελλιανίτη, Οἱ γάμοι τῆς Σοφίας Παλαιολόγου, «Παρνασσός» 14 (1891-1892) 377-384. Papadopol-Calimach, Sofia Paleolog, Βουκουρέστι 1895. V. O. Ključevskij, Sočinenija v vos'my tomah, t. III: Kurs Russkoj Istorij, Čast' 2, Μόσχα (Politčeskaja Literatura) 1957, σ. 120-122. 'Α. Π. Ε. Βακαλόπουλοῦ, ὅ.π., σ. 58-62.

4. Περὶ τῶν ἐν 'Ιεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, Βουκουρέστι 1715, σ. 1143.

5. 'Ιστορ. τῆς Φλωρεντ. Συνόδου, σ. 51: «Ἐν τούτοις ἐσκέπτοντο καὶ περὶ προσώπων

όποιος έγραψε ότι ό Νείλος ζούσε τὸ 1437¹. Τέλος, ό Γρηγόριος Παπαμιχαήλ σὲ σημείωμά του γιὰ τοὺς Ταρχανιώτες ἢ Τραχανιώτες έγραψε ότι ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους θὰ έπρεπε νὰ ἀναφέρεται καὶ ό Νείλος².

Ό Νείλος Ταρχανιώτης ἢ Τραχανιώτης μᾶς εἶναι ἀκόμη σήμερα ἄγνωστος μὲ τὸ κοσμικό του ὄνομα. Έξ᾽ἄλλου ἄγνωστη εἶναι καὶ ἡ χρονολογία γεννήσεώς του. Σύγχρονη Σοβιετική έρευνήτρια ὑποθέτει ότι ό Νείλος ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τῆς Μ. Λαύρας τοῦ Ἀγίου Όρους³. Γιὰ πρώτη φορά συναντοῦμε στὶς πηγές μας τὸν ἱερομόναχο Νείλο, στὸν κατάλογο τῆς συνοδείας τῆς Ζωῆς-Σοφίας Παλαιολογίνας, πού πῆγε νὰ ζήσει στὴ Ρωσία⁴. Δυστυχῶς, ἔχουμε πολὺ λίγες πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του στὴ Ρωσία. Χάνεται ό Ἕλληνας ἱερομόναχος μέσα στὴ συνοδεία τῆς Ζωῆς-Σοφίας Παλαιολογίνας, ἢ πάλι μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ότι τὸν χάνουμε ἐμεῖς, μιά καὶ στὴ συνοδεία πρωτοστατοῦσε ό συγγενής του ό Γεώργιος Ταρχανιώτης ἢ Τραχανιώτης πού ἦταν «Magister domus» τῆς Σοφίας Παλαιολογίνας⁵ καί, ἄλλοτε, πρέσβυς τοῦ Ἰβάν Γ΄ στὴ Ρώμη⁶. Τὸ 1503 ό Νείλος τοποθετήθηκε ἡγούμενος στὴ μονὴ τῶν Θεοφανείων (Bogojavlenskij monastir), κοντὰ στὴ Μόσχα, πού ἐκείνη τὴν ἐποχὴ εἶχε πολλὰ προνόμια ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Μόσχας. Ἡ θέση τοῦ ἡγουμένου σ' ἕνα μοναστήρι πού εἶχε πολλὰ προνόμια ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνες ἀλλὰ καὶ πού ἦταν γενικά ὑπὸ τὴν προστασία τους ἦταν φυσικό νὰ ἀποτελεῖ τὸ προστάδιο στὴν ἐκλογὴ τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ⁷. Ἀργότερα, τὸ 1509 (24 Αὐγούστου) ό ἡγούμενος Νείλος ἐξελέγη ἐπίσκοπος στὴν πόλιν Tver⁸. Στὴ θέση αὐτὴ ἔμεινε ό Νείλος ὡς τὸ θάνατό του, τὸ 1521⁹.

Στὴ ρωσικὴ γραμματεία πάλι εἶναι πτωχὲς οἱ πληροφορίες μας γιὰ τὸν Ἕλληνα ἐπίσκοπο τῆς πόλεως Tver:

α) Ἀρχικὴ πληροφορία μας εἶναι ό κατάλογος τῶν δώρων τοῦ Νείλου στὸν Οἶκου-μενικό Πατριάρχη Παχώμιο Α΄ (1503-1504 καὶ 1505-1514). Ρῶσοι καὶ Σοβιετικοὶ έρευνή-

ἀρμοδίων πρὸς τὴν σύνοδον ἀφικέσθαι, καὶ τινος περὶ τοῦ ἱερομονάχου Κυρίου Νείλου τοῦ Ταρχανειώτου εἰρηκτότος, ὡς χρησίμου πρὸς τὴν σύνοδον ὄντος, ἔφη ό βασιλεὺς, δειλιῶ, μήποτε εὗρεθῇ τι καλογέρην καὶ φωνὴν τινα ρίψη ἐκείσε, ἥτις μεγάλῃν ἡμῖν προξενήσει βλάβην». (Παραπομπὴ τοῦ Α. Κ. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ὕ λ ο υ, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, Λειψία 1872, σ. 93).

1. Βλ. δ.π., σ. 92.

2. Γ ρ. Πα πα μι χ α ή λ, δ.π., σ. 564.

3. V. G. Brjusova, Tverskoj episkop grek Nil i ego Poslanie knjazu Georgiju Ivanoviču, «Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury» 28 (1974) 183.

4. Τὸ Χρονικό τοῦ Pskov ἀναφέρει ότι στὰ 1473: «Carica [ἡ Σοφία Παλαιολογίνα] prihala iz Velikogo Rima... i byša u nej ljudi černy, a inye sini, a bojarin eja byl velikogo knjazja Jur'i Molej Grek, a vladyka tverskoj Nil byl togo ze rodu». Pskovskie Letopisi, vyp. I, Μόσχα-Λένινγκραντ 1941, σ. 74. Πρβλ. καὶ Κ. Č e r d e e v, Biografii tversk ihierarhov, Tver 1859, σ. 56-57. Α. Α. T i t o v, Tverskie episkopy, Μόσχα 1890, σ. 48.

5. V. S. Ikonnikov, δ.π., σ. 229.

6. Πρβλ. τὸ Χρονικό τοῦ Ἰωάσαφ, δ.π., σ. 128 καὶ Κ. Α. Πα λ α ι ο λ ό γ ο υ, δ.π.

7. N i k o d i m, Opisanie Moskovskogo Bogojavlenskogo monastyrja, Μόσχα 1877, σ. 2 καὶ 42.

8. «I togo že mesjaca avgusta v 24 postavljen Nil igumen Bogojavlenskii episkopom v Tfer'...» Ioasafovskaja Letopis', δ.π., σ. 157. Βλ. καὶ Polnoe Sobranie Russkikh Letopisej, τ. 13, Μόσχα 1965, σ. 12. Σημ.: σήμερα ἡ πόλις Tver' λέγεται Kalinin.

9. V. G. Brjusova, δ.π., σ. 181.

τὲς ἀναφέρουν συχνὰ τὰ πολλὰ δῶρα τοῦ Νείλου στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη¹. Τὸ γράμμα τοῦ Νείλου μὲ τὸν κατάλογο τῶν δώρων στὸν V. A. Korobov, ποὺ ἐτοιμαζόταν νὰ πᾶ στὴν Κωνσταντινούπολη, δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸ N. P. Lihačev².

β) Ἄλλο κείμενο τοῦ Νείλου, στὴ ρωσικὴ γραμματεία, εἶναι ἓνα γράμμα λειτουργιολογικοῦ περιεχομένου. Τὸ γράμμα αὐτὸ τὸ ἔστειλε ὁ Νείλος ἢ στὸν Georgij Dimitrievič³ ἢ στὸν Jurij Tjutin «Ἑλληνα καὶ συγγενή του»⁴, καὶ ἀναφέρεται στὴν ὕψωση τοῦ Ἄρτου τὴν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου⁵.

γ) Τὸ τελευταῖο κείμενο ἀπὸ τὰ γνωστὰ τοῦ Νείλου εἶναι ἓνα γράμμα τοῦ στοῦ γιὸ τοῦ ἡγεμόνα, τὸ Jurij Ivanovič. Ὁ Jurij Ivanovič (1480-1536) εἶναι ὁ δεῦτερος γιὸς τοῦ ἡγεμόνα Ἰβάν Γ' καὶ τῆς Ζωῆς-Σοφίας Παλαιολογίνας⁶ καὶ εἶχε, σὰν πρίγκηπα, τὴ διοίκηση σὲ τέσσερις περιοχὲς (Dmitronskij, Zvenigorodskij, Kašinskij καὶ Uglickij), ποὺ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς ἦταν στὴν ἐπαρχία τοῦ ἐπισκόπου Νείλου. Τὸ γράμμα τοῦ Νείλου πρέπει νὰ εἶναι ἀπάντηση σὲ γράμμα τοῦ Jurij Ivanovič, ποὺ δὲ βρέθηκε ὡς σήμερα, στὸν ἐπίσκοπο. Ὁ Jurij Ivanovič στὶς φροντίδες του νὰ χτίσῃ μιὰ ἐκκλησία ἔμαθε ὅτι ἔπρεπε ἓνας ἐργάτης καὶ σκοτώθηκε μέσα σ' αὐτήν. Ὁ πρίγκηπας τότε ἀπευθύνθηκε στὸν ἐπίσκοπο μὲ δύο ἐρωτήσεις: 1) νὰ γίνουν τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας, ὅταν μέσα σ' αὐτὴ σκοτώθηκε κάποιος; καὶ 2) νὰ ψαλῇ νεκρώσιμη ἀκολουθία στὸ σκοτωμένο; Ὁ ἐπίσκοπος Νείλος ἀπάντησε καταφατικὰ καὶ στὶς δύο ἐρωτήσεις τοῦ πρίγκηπα⁷.

Τέλος, τὰ δύο τελευταῖα κείμενα (β καὶ γ), εἶναι πιθανὸ νὰ χρησιμοποιήθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὸ Μάξιμο τὸ Γραϊκό⁸.

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

ΕΛΛΗΝΟ-ΣΕΡΒΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΚΑΒΑΛΑΣ (7-10 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1976)

Τὸ Ἰδρυμα Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ Βαλκανιολογικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Σερβικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βελιγραδίου διοργάνω-

1. «Spiski vладыki Tverskogo Nila, što poslan byl k patriarhu v v Car'gorod». Στὰ Akty sobrannye... Arheograficeskoj ekspedicej, T.I, St. Peterburg 1836, σ. 339. Πρβλ. καὶ N. P. Lihačev, Paleograficeskoe znacenie bumažnyh vodjanyh znakov, μέρος I, St. Peterburg 1899, σ. XXX-XXXII. V. S. Ikonnikov, Opyt russkoj Istorioigrafii, μέρος II, βιβλίο 2, Κίεβο 1908 [=Βλ. καὶ τ. II, στὴ φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση τῶν ἐτῶν 1891-1908, Osnabruck, Otto Zeller, 1966], σ. 995. S. M. Solov'ev, Istorija Rossii s drevnejših vremen, βιβλίο III, Μόσχα 1960, σ. 333-334.

2. N. P. Lihačev, ὅ.π., σ. XXX-XXXII.

3. N. Nikol'skij, Materialy dlja istorii drevnerusskoj duhovnoj pis'mennosti, 3: Poslanie Nila, episkopa Tver'skogo, k nekoemu vel'moze Georgiju Dmitrievicu o vozdvizenii Presvjatyja i o artose, «Hristianskoe Čtenie» 1909, σ. 1115-1119.

4. V. S. Ikonnikov, ὅ.π., σ. 460.

5. N. Nikol'skij, ὅ.π.

6. Ὁ πρῶτος γιὸς τους, ὁ Βασίλειος Δ', διαδέχτηκε τὸν Ἰβάν Γ' στὸ θρόνο τῆς Μόσχας (1505-1534).

7. Τὸ κείμενο στὰ σλαβονικὰ βρίσκεται στὴ Μόσχα, στὸ Central'nij Gosudarstvennii Arhiv Drevnih Aktov, τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ, στὴ Συλλογὴ Mazurin, Φ. 196, ἀριθ. 642, ff 349-350 καὶ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὴν V. G. Brjusova, ὅ.π., σ. 186-187.

8. Πρβλ. V. G. Brjusova, ὅ.π., σ. 182 καὶ 184.